

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна**

**Філософський факультет
Кафедра теоретичної і практичної філософії
імені професора Й. Б. Шада**

**«НОВИЙ ОРГАНОН» (1620)
ТА УНІВЕРСИТЕТСЬКА ФІЛОСОФІЯ**

**ДО 400-РІЧЧЯ ВИХОДУ ТРАКТАТУ
«НОВИЙ ОРГАНОН» ФРЕНСІСА БЕКОНА**

Матеріали міжнародної наукової конференції

(18–19 грудня 2020 року, м. Харків)

Харків – 2021

УДК 1(091)

*Регістраційне посвідчення УКРІНТЕІ МОН України
(№ 712 від 20 листопада 2020 р.)
Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 4 від 29 березня 2021 р.).*

Редакційна колегія конференції:

Карпенко І. В., д. філос. н., проф., декан філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, голова редколегії;

Перепелиця О. М., д. філос. н., завідувач кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Абашнік В. О., д. філос. н., професор кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Прокопенко В. В., д. філос. н., професор кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Редько Є. О., к. філол. н., доцент кафедри українознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Адреса редакційної колегії:

61022, Харків, майдан Свободи 6, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, філософський факультет, кафедра теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада, к. 293, тел. (057) 707-52-71.

«Новий Органон» (1620) та університетська філософія. До 400-річчя виходу трактату «Новий Органон» Френсіса Бекона. Матеріали міжнародної наукової конференції, 18–19 грудня 2020 р. – Х : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. – 160 с.

Тексти подані в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за точність наведених цитат, власних імен і відповідність посилань оригіналу.

ISBN 978-966-285-693-4

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2021.

© Дончик І. М., макет обкладинки, 2021.

ЗМІСТ

Абашнік В. О. ФРЕНСІС БЕКОН У ХАРКІВСЬКІЙ УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ	5
Айтов С. Ш. ФІЛОСОФІЯ НАУКИ К. ПОППЕРА ТА ІСТОРИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ ЯК СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ	13
Бейлін М. В., Гончаров Г. М. МЕТОДОЛОГІЧНА ПОЛІФОНІЯ ОСМИСЛЕННЯ СВІТОГЛЯДНО- НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ Ф. БЕКОНА	18
Бойченко М. І. «НОВИЙ ОРГАНОН» ФРЕНСІСА БЕКОНА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ПЕРЕДУМОВА ПРОЄКТІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	26
Вільчинський Ю. М. ЕПОХА, КОЛИ ДУХ УСВІДОМАЮЄ СЕБЕ ВІЛЬНИМ	32
Газнюк А. М., Семенова Ю. А. ДИСКУСІЇ ПРО СУТНІСТЬ НАУКИ: ВІД Ф. БЕКОНА ДО СУЧАСНИХ МОДЕЛЕЙ І КОНЦЕПЦІЙ	35
Глой К. ФРЕНСІС БЕКОН: РОЗУМІННЯ ПРИРОДИ	42
Григорків-Коротчук І. Р., Руснак І. Г. МЕТОД МОДЕЛЮВАННЯ ТА ЕМПІРИЗМ Ф. БЕКОНА	49
Загрійчук І. Д. ПЛАСТИЧНІСТЬ МИСЛЕННЯ ФРЕНСІСА БЕКОНА	55
Шін І. V. READING (IN) FRANCIS BACON'S «THE NEW ORGANON»	58
Карр'є М. ЦІННОСТІ ТА ОБ'ЄКТИВНІСТЬ У НАУЦІ: ВІД БЕКОНА ДО СУЧАСНОСТІ	65
Корабльова Н. С. ФРЕНСІС БЕКОН, МИХАЙЛО ЕЙНШТЕЙН – ПРОЄКТИ САМОВИЗНАЧЕННЯ ФІЛОСОФІЇ В ПРОСТОРІ НАУК	74
Кудряшев А. Ф. Ф. БЕКОН І «ОСТРІВНЕ» МИСЛЕННЯ	82

Макарова А. О. «НОВИЙ ОРГАНОН» ФРЕНСІСА БЕКОНА: СОЦІАЛЬНЕ У ДЗЕРКАЛІ АРХЕТИПНОГО»	89
Малівський А. М, Швецова М. Б. ФРЕНСІС БЕКОН: АНТРОПОЛОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ «НОВОГО ОРГАНОНУ»	96
Овчаренко Н. М. МІФ У РОЗУМІННІ Ф. БЕКОНА ТА ФІГУРА «РЕАЛІЗАЦІЇ МЕТАФОРІ»: ПРИНЦИПИ МЕТАФОРОТВОРЕННЯ	101
Перепелиця О. М., Храброва О. В. ДЕРЖАВА, НАУКА, ФІЛОСОФІЯ В ПЕРСПЕКТИВІ «НОВОГО ОРГАНОНУ»	104
Петрушов В. М. НОМІНАЛІЗМ ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ПІДСТАВА ФОРМУВАННЯ ЕМПІРИЗМУ Ф. БЕКОНА	108
Прокопенко В. В. ДО ПИТАННЯ ПРО АНТИАРІСТОТЕЛІЗМ Ф. БЕКОНА	111
Тимченко В. М. РОЗУМ ЗА МЕЖАМИ ПЕЧЕРИ, ЛЮДИНА ЗА МЕЖАМИ РОЗУМУ	117
Титар О. В. «НОВИЙ ОРГАНОН» Ф. БЕКОНА ЯК СТРАТЕГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИРОДИ	124
Толстов І. В. ВПЛИВ ВІДКРИТТЯ АМЕРИКИ НА ПОЯВУ «НОВОГО ОРГАНОНУ» Ф. БЕКОНА	127
Храбров Г. О. ТЕХНОНАУКА Й ФІЛОСОФІЯ: ВІД НОВОГО ОРГАНОНУ ДО (ПОСТ)ПРОСВІТНИЦТВА	132
Цігтель К. ФРЕНСІС БЕКОН: ВЕЛИКЕ ВІДНОВЛЕННЯ	136
Шевчук С. Ф. ФРЕНСІС БЕКОН ЯК СИСТЕМАТИЗАТОР НАУКИ	145
Юркевич О. М. НАУКОВА ІНДУКЦІЯ Ф. БЕКОНА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ	150
АВТОРИ	157

Література

1. Bacon *The New Organon* (edited by Lisa Jardine and Michael Silverthorne). Cambridge University Press, 2004. xviii+252 p.
2. Kissinger H.A. How the Enlightenment Ends // *The Atlantic*. 2018. June. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2018/06/henry-kissinger-ai-could-mean-the-end-of-human-history/559124/>
3. Yuk Hui, What Begins After the End of the Enlightenment? // *e-flux*. 2019. January. Journal #96. – Режим доступа: <https://www.e-flux.com/journal/96/245507/what-begins-after-the-end-of-the-nlightenment/>

Цігтель Клаус

Штутгартський університет (ФРН)

ФРЕНСІС БЕКОН: ВЕЛИКЕ ВІДНОВЛЕННЯ

Головний твір англійського філософа Френсіса Бекона (1561–1626) «Велике відновлення» (лат. *Instauratio magna*) досі залишається найвпливовішою програмою для наукового й філософського емпіризму. Однак той текст, який Бекон публікував від 1620 р., – це не один завершений твір. Він містить певну кількість робіт, які утворюють шість частин запланованого великого проєкту, що обіцяє «повне відновлення наук і мистецтв, а також усього людського знання на міцному фундаменті». Його метою є заміщення традиційного ідеалу знання філософії, спрямованого на чисте пізнання, новою наукою, ґрунтованою на емпірії, яка орієнтована на практику й робить конкретні пропозиції щодо поліпшення умов життя людей. Одночасно завдяки цьому буде змінена форма життя філософа та науковця, оскільки він повинен вбачати своє завдання вже не у студіях, що відвернулися від світу, не в споглядальному житті (лат. *Vita contemplativa*), а в дієвому втручанні та змінах життя [2, с. 116].

Новий ідеал активного життя (лат. *Vita activa*) уже з кінця XIV століття пропагував широкий духовний напрям, який вийшов з Італії епохи Ренесансу, пропагував як політичну, мистецьку та наукову загальну настанову. Вимога Френсіса

Бекон щодо відновлення наук становить відгалуження згаданого напрямку. Водночас він задає цьому напрямку нового спрямування, яке виходить за межі етично-політичної сфери і є чітко емпіричне й дослідницько-стратегічне. Необхідно повністю підкорити природу, щоб без обмежень використовувати її на користь людства. На відміну від натурфілософії епохи Ренесансу, згідно з Беконом, у природних феноменах виявляються не таємничі або божественні дієві сили. Природні процеси принципово піддаються розумінню та управлінню. Те, що можна пізнати, можна й зробити, а те, що можна виробити, можна зрозуміти. Тому для Френсіса Бекона знання та сила збігаються.

Загальний план «Великого відновлення» стає чітко зрозумілим із різних нарисів та зауважень Френсіса Бекона. На початку йдеться про «розподіл наук» (лат. *Distributio operis*), що має втілити рекласифікацію галузей знання. У другій частині розроблено план нового методу дослідження природи, третя частина надає опис природних феноменів як експериментальної історії, що може слугувати основоположенням нової філософії. Четверта частина, названа «ступеневою градацією духу», завдяки прикладам застосування підготовляє перехід до п'ятої частини, у якій презентовані попередні зразки відкриттів самого Френсіса Бекона як «провісників і передбачень» власне самих інтерпретацій, своєю чергою, наданих у шостій частині. Лише в цій останній частині «наука істинним способом зустрічається з силою», щоб утілити в життя нову філософію та «активну науку», а тому всі інші частини лише передують і підпорядковані цій останній частині.

З шести запланованих частин «Великого відновлення» Френсіс Бекон оприлюднив лише першу частину та великі розділи другої та третьої частин. До останньої, тобто шостої частини, він так ніколи й не дійшов. Тому не лише весь проєкт залишився великою мірою нездійсненою науковою мрією, але навіть написані частини цього тексту часто мають фрагментарний характер. Однак «Велике відновлення» від

самого початку було сплановане як відкритий твір, що його доповнюватимуть дослідники наступних епох. Його форма експериментальна, а не прескриптивна (директивна). Згідно з цим Френсіс Бекон надає перевагу таким формам викладу, як афоризм та коротке есе, які, своєю чергою, передбачають найбільш можливу свободу.

Перед сучасним читачем постають проблеми щодо з'ясування статусу та функції окремих складників твору «Велике відновлення». Це також мало вдається його дослідникам, адже, з одного боку, авторитетні неповні видання й часткові переклади цього твору зміщують акцент на загальний план, а, з другого боку, закоснілі традиції інтерпретації цього твору прописали фокусування досліджень лише на його окремих місцях. Інтерес здебільшого стосується першої частини – «Нового Органону» (лат. *Novum Organum*) – та прикладів теплоти з його другої частини. Жертвою такого «тунельного погляду» стали майже всі матеріальні частини твору, у яких Френсіс Бекон докладно описує експерименти та спостереження, серед них майже вся друга частина «Нового Органону» й такі твори, як «Ліс лісів» (лат. *Sylva Sylvarum*), дуже популярні за часів самого Бекона.

У новому Оксфордському виданні робіт Френсіса Бекона за редакцією Грема Ріса та Лізи Жардін названа традиція інтерпретацій зазнає широко спланованої та актуальної ревізії [1]. Згідно з Беконом, перше завдання відновлювального проєкту полягає в огляді всього відомого знання, що має на меті визначити всі прогалини та недоліки щодо стану знання. Такий топічний огляд надає перші дані щодо покращення дефіцитних гілок знання і включення інших відповідних сфер чи щодо відкриття зовсім нових знань. У своїх головних рисах ця частина запозичена з твору «Поліпшення навчання» (англ. *The Advancement of Learning*), надрукованого ще 1605 р., та його латинської, значною мірою розширеної версії, про яку Бекон оголосив ще 1620 р. і яку він оприлюднив 1623 р. як «Дев'ять книг про гідність і примноження наук» (лат. *De dignitate et augmentis scientiarum libri IX*) і першу частину «Великого відновлення».

Ці книги неоднорідні (гетерогенні) щодо форми та змісту, оскільки визначають головні акценти залежно від потреби, хоча водночас домінує риторика. У «Дев'яти книгах про гідність і примноження наук» змішані літературні жанри: риторично майстерні мініатюрні трактати, відшліфовані афоризми, сповнені фантазії параболи та байки розміщені поряд із блискуче сформульованими есе. Тематично цей твір дуже багатоманітний: фізика, риторика, моральна філософія, політика та юриспруденція утворюють його основу. Однак є й одна, хоч і дуже слабка частина, присвячена математиці.

Френсіс Бекон пропонує цілий ряд поліпшень. Він вимагає створити вільний колегіат, тобто вільну вищу школу, у якій мають бути представлені нові дисципліни, зокрема наука про історію, сучасні мови, суспільна теорія й наука про політику. Уперше він звертає увагу на важливість історії літератури та історії окремих наук для загального прогресу знання. Щодо природознавчих наук Френсіс Бекон пропонує створення практичних дослідницьких закладів, наприклад експериментальних лабораторій, приміщень для розтину померлих людей з необхідною кількістю померлих, колекцій інструментів та карт (мап), а також організацію ботанічних садів.

Згідно з позицією Френсіса Бекона належить реформувати навчальні плани. З дидактичних причин студенти мають починати навчання з мистецтв, а не з логіки та риторики, оскільки, на його думку, саме такий план відповідає природному розвитку дітей. Крім цього, потрібно створити рамкові умови для дослідницької співпраці та вільного обміну досвідом між усіма європейськими вченими. Тобто Френсіс Бекон надає проєкт досить модерної моделі наукового прогресу, який завдячує критиці та співпраці.

Опублікований 1620 р. «Новий Органон» у двох книгах утворює другу частину «Великого відновлення». Назву «Органон» раніше традиційно використовували щодо зібрання філософських та логічних робіт Арістотеля. Мета «Нового Органону» полягає в тому, щоб замінити розроблений там

силлогістичний метод новим індуктивним. Ця праця має дві частини: деструктивну (лат. *pars destruens*) та підготовчу (лат. *pars praeparans*). На початку належить розпізнати та усунути традиційні помилки інтелекту, які досі гальмували дослідження. Розроблене з цією метою «вчення про ідоли» становить перший приклад послідовної ідеологічної критики. Людський розсудок подібний до кривого дзеркала, у якому світ відбитий у хибних зображеннях. Тому його необхідно очистити від таких зображень.

Критика «наслідуваних помилок розсудку» супроводжується критикою почуттів у тому розумінні, що вони залишають людей напризволяще або вводять їх в оману. На думку Френсіса Бекона, взаємні коригування почуттів та розсудку дають змогу втілити єдино правильний новий метод, який обмежує дію розсудку щодо надто швидких узагальнень, і прив'язує його до конкретного дослідження природи та одночасно тренує почуття. Бекон наголошує, що людина як «слуга та інтерпретатор природи» може створити та зрозуміти лише настільки, «наскільки вона спостерігала порядок природи завдяки речам чи розсудку...» Отже, головне завдання полягає в тому, щоб досягти надійного пізнання причинових взаємозв'язків у природі. А це розсудок зможе зробити лиш тоді, коли ним будуть керувати відповідно до нового методу.

Отже, Френсіс Бекон зовсім не пропагує емпіричний метод у тому сенсі, що бачимо необхідно лише збирати воедино та описувати факти, як-то пізніше частково вважали Джон Лок та Девід Юм, що нібито лише почуттєве сприйняття, не сфальшоване розсудком, гарантує надійне пізнання. «Досвід» означає запитування природи різними способами та розвиток методів, завдяки яким можна перепроверити відповідні результати. При цьому метод Бекона виявляє свій патріархально-наси́льницький характер: Сама собою природа не видає таємниць, тому потрібно її «підкорити діями», «вигнати її, вичавити з її власного стану та сформувавши її». Отже, факти не лежать просто на поверхні та не чекають, поки їх відкриють. Їх

можна породити лише «цілеспрямованим досвідом, який називають експеримент».

Водночас потрібно звернути увагу на те, щоб усі хаотичні (несистематичні) результати не ігнорували як відхилення, як це було в аристотелівському розумінні науки. Натомість теорія має зібрати й пояснити саме відхилення від стандартних результатів. Саме тому «чудеса» та виняткові явища в природі, наприклад виродки (потвори), є тестовими випадками, на прикладі яких повинна виправдовувати себе сила пояснень цього методу. Зважаючи на це, Френсіс Бекон спочатку збирає суто описово всі різновиди спостережень і розміщує їх згідно з попередньою спорідненістю в перший початковий порядок. Надалі він робить селекцію за допомогою експерименту та фальсифікації, тобто за допомогою відсутності збігів у схожих випадках. Під час фільтрування отриманих у такий спосіб «даних» допомагають ключові експерименти, які в «Новому Органоні» названі «хрестові інстанції / інстанції хреста» (лат. *instantiae crucis*), тобто випадки хреста / перехреснування.

Концепцію «вченого досвіду» (лат. *experientia literata*) сам Бекон уточнив пізніше у творі «Про примноження наук» (*De Augmentis Scientiarum*, 1623). У ньому він пише, що «науковий досвід, або полювання Пана, стосується способу ставити досіди». У роботі «Мудрість давніх людей» (*De sapientia veterum*, 1609) сам Пан схарактеризований як мисливець, що власне не дотримується старовинних правил, а тому стає позитивним зразком для науковця в розумінні Френсіса Бекона. Він сам вирізняє вісім способів пошуку. Конкретно йдеться про полювання у вигляді або завдяки варіаціям експерименту (лат. *per variationem*), його повторенню та продовженню (лат. *per productionem*), переміщенню (лат. *per translationem*), зміні / інверсії (лат. *per inversionem*), крайньому примушуванню (лат. *per compulsionem*), застосуванню (лат. *per applicationem*), пов'язуванню з іншими експериментами (лат. *per conjunctionem*) і щасливому випадку (лат. *sortes experimenti*).

Індуктивний метод Френсіса Бекона був би описаний недостатньою мірою, якби ми пояснили його лише як просто узагальнення даних певних спостережень. Такі способи дії потребують фантазії та чуття, продуктивного застосування здогадувань і проведення аналогій. Тому вчений досвід має «більше проникливості і є таким способом полювання, який відшукує сліди більше, аніж наука». Цю аналогію Бекон застосовує як евристичну пізнавальну категорію, тобто як *scientiae analogia*. Отже, індуктивний метод полягає, з одного боку, у різному експериментуванні з природою, а з другого, в уявленому відшукуванні аналогій та схожостей. Третій комплекс «Великого відновлення» має представити всеохопну збірку повідомлень про експерименти, яке слугує підтриманню людської пам'яті й надає матеріали для досліджень, що годяться як основа для реструктуризації науки.

У тому самому томі, що й «Новий Органон», 1620 р. з'явилися «Підготовчий текст до природної та експериментальної історії» (лат. *Parasceve ad historiam naturam et experimentalum*) та «Каталог партикулярної історії природи» (лат. *Catalogus historiarum particularum*). Потім, 1622 р., Френсіс Бекон оприлюднив «Природну історію вітрів» (лат. *Historia ventorum*). Остання праця цікава для історії емпіричної науки тим, що в ній читачів безпосередньо запрошено збирати повідомлення, які належать не вченим, а практикам, у цьому разі – мореплавцям. Потім були видані інші збірки: 1623 р. вийшла «Природна історія життя та смерті» (лат. *Historia vitae et mortis*), присвячена можливостям продовження життя, а вже після смерті автора в 1658 р. вийшла «Природна історія щільного / стисненого та розрідженого / розширеного» (лат. *Historia densi et rari*). Від інших запланованих Беконем природних історій залишилися лише чорнові начерки – про тяжіння й легкість, симпатію та антипатію між речами, про сірку, ртуть та сіль.

Найвпливовішим твором Френсіса Бекона у XVII столітті – причому з великим відривом від його інших розвідок – була надрукована в межах третього розділу «Великого відновлення»

робота «Ліс лісів, або природна історія в десяти центуріях» (англ. *Sylva Sylvarum, or A Natural History in Ten Centuries*), яка вийшла разом із «Новою Атлантидою» (лат. *Nova Atlantis*) після смерті автора в 1626 р. і яка з 1626 р. по 1685 р. витримала 20 видань, причому із них 16 були англійською, 3 латинською та 1 французькою мовою. Твір «Ліс лісів» найбільш послідовно втілює завдання, передбачене щодо цієї частини у «Великому відновленні», зокрема збирання матеріалу для продуктивного поступу знання вперед.

Книга «Ліс лісів» містить десять центурій (лат. *centuria*, від *centum* – сто), кожна з яких відповідно поділена на 100 параграфів. Кожен із цих 1000 параграфів вказує на один або багато фактів і надає щодо них докладні коментарі. Приклади взяті з найрізноманітніших місць; тематично йдеться про найрізноманітніші плоди читання чи повідомлення про експерименти. Водночас немає жодних відповідностей між суто зовнішнім порядком центурій і тематичними змістами параграфів, тобто Френсіс Бекон уникав надто швидкого впорядкування матеріалу й замість цього направляв дослідження в бік багатоманітності та розходження матеріалів між собою. Така презентація, яку можна запідозрити в певній хаотичності, має стратегічний дослідницький сенс, оскільки дає змогу дослідити нові феномени та відмінні один від одного випадки завдяки неочікуваним комбінаціям. Тут також потрібно застосувати уяву та фантазію. В одному ключовому місці Френсіс Бекон навіть хвалив свій твір за те, що він є навіть не «природною історією», а «вищою формою природної магії, тобто не лише описом природи, а проривом природи у великі й диковинні творіння».

Досі взаємозв'язок між двома одночасно опублікованими текстами «Лісу лісів» та «Нової Атлантиди» ще не був ґрунтовно досліджений. Особливо нез'ясованим залишається те, як саме стосується дослідницька програма, репрезентована у формі літературної утопії в «Новій Атлантиді», фактичних експериментальних історій, які Френсіс Бекон представив у «Лісі лісів». Від запланованих Беконом частин 4–6 «Великого

відновлення» до нас дійшли лише окремі незакінчені уривки та напрацювання. Так, у 4-й частині мусив бути нарис «Моделей та типів», за допомогою яких розсудок мав би показово тренуватися щодо відкриттів. Від цієї частини лишився лише один фрагмент «Нитка лабіринту» (лат. *Filum labyrinthi*), а також текст, запланований як передмова до цієї частини: «Буквар нової природи» (лат. *Abecedarium novum naturae*).

П'ята частина згаданої роботи, у якій було передбачене викладення нової філософії, розрахована на допомогу майбутніх поколінь. Щодо неї Френсісові Бекону вдалося створити лише два невеликі уривки: «Про відлив та прилив моря» (лат. *De Fluxu et Refluxu Maris*) та «Тема про будову неба» (лат. *Thema Coeli*). Змісту постої частини вказаної праці немає, вона залишається завданням для «людського роду».

Вплив твору «Велике відновлення» (лат. *Instauratio magna*) був колосальний. І не лише тому, що завдяки йому Френсіс Бекон став прабатьком філософського емпіризму та «беконівських», тобто експериментальних, наук, а також тому, що до нього апелювали засновники славетних наукових академій, наприклад Лондонського Королівського товариства (англ. *Royal Society of London*), але передусім ще й тому, що він принципово змінив розуміння того, чим саме є наука та чим може вона бути. Завдяки цьому Френсіс Бекон став одним із найважливіших новаторів Нового часу.

Література

1. *The Oxford Francis Bacon. Novum organum and associated texts* / general eds.: Graham Rees and Lisa Jardine. Ed. with introd., notes, commentaries and facing-page transl. by Graham Rees. Oxford: Clarendon Press, 2009. CXXVIII, 634 S.
2. Zittel C. Francis Bacon // *Kindler Kompakt: Philosophie der Neuzeit. Ausgewählt von Anne Eusterschulte*. Stuttgart: Metzler Verlag, 2017. S. 116–123.

З німецької мови переклав Володимир Абашинік